

A SEMATIZMUS MŰVÉSZETE – A MŰVÉSZET SEMATIZMUSA

Alapvetések

Induljunk ki Hegelből, és kezdjük egy elméleti bevezetéssel. Hegel egyébként sem rossz kiindulópont. Szerinte a művészetnek *célja* van. A kérdés csupán az, hogy mi ez a cél. Nézzük fordítva: mi *nem* lehet a művészet célja. Előzetes meghatározásként elég kiemelni, hogy a művészetről három dolog biztosan állítható:

1. emberi tevékenységhez kötött;
2. érzékekre hat; és
3. magánvaló célja van.

1. Az elsónél maradva, Hegel és Schelling egyaránt szükségesnek tartja kiemelni, hogy a művészet emberi tevékenység, ezért a természeti szép, bár lehet szép, nem tárgya a művészetnek. Ugyanakkor fontos hozzátenni, hogy az emberi tevékenység egyszerre áll *tudatos*, és egyszerre *öntudatlan* mozzanatból. Ez utóbbit Schelling a művészet poézisének nevezi. A tudatos rész az elsajátítható, a megtanulható, a gyakorlással megszerezhető, míg a tudattalan egyszerűen csak *van* (vagy nincs). A kettő egymással összekötött. Tudatos és tudattalan. Meg kell tanulnom zongorázni, hogy a világ legnagyobb zongoristája lehessek, de nem elég megtanulnom zongorázni, ha nincs bennem elég tehetség arra, hogy a világ legnagyobb zongoristája legyek. Mit ér az egyik a másik nélkül? A *tudatos* rész az öntudatlan nélkül, amely schellingi értelemben a szükségszerű elemi kifejeződése, a művészet látszatát hozza létre. A művészeti mutatványt. Olyan ez, mint a lencsedobáló ember, aki gond nélkül dobálta át a lencsét a kulcslyukon, és amikor bemutatta „művészetét” Nagy Sándornak, az e hiú és semmitmondó tehetség láttán, megajándékozta őt – egy tál lencsével. A történetet Hegel idézi fel. Kifejezve azt,

1 Gyenge Zoltán filozófus, egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Filozófia Tanszék.

hogy ez a mutatóvány körébe tartozik, s mint ilyen, csak a tömeg érdeklődésére tarthat számot.²

2. Ugyanakkor fontos, hogy nem lehet a művészet célja a pusztá *érzések*re hatás, ugyanis az ismételt a művészet látszatát, vagy a *mutatóványt* hozza létre. Ma ezt *giccsnek* neveznénk. Bár Hegel úgy gondolja, hogy a pusztá érzésekre hatás (gyönyörködtetés, kacagtatás stb.) ürességet eredményez, és elválaszt attól az elvárás-tól, hogy a művészet a szellemi szükségleteként mutatkozzék meg az érzékiségben, a tömeg mégis ezt igényli. A művészet a maga ábrázolásai révén az érzéki szférán belül egyúttal megszabadít az érzékiség hatalmától – mondja Schelling. Ideális esetben. A művészet tehát nem arra hivatott, hogy az érzékeket gyönyörködtesse, sőt, Schelling szerint az érzéki gyönyörűséget elvárni a művészettől a legnagyobb fokú igénytelenség, barbárság. *A művészet szellemből született és újjászületett.* A tömegigény viszont kezdettől fogva a szellemi radikális elutasításán alapszik. A kor sajátossága a vágy, hogy a felgyorsult időben a megállás, a megtorpanás és odafigyelés szándéka nélkül belekapjon mindig másba. Ez a vágy a folyamatosan újszerű mutatóvány iránt (mivel a szellemi érzéki formában jelenik meg benne): elfajzás, szemben azzal az igényvel, hogy az érzéki szellemiesüljön át (Hegel).

3. Ez a harmadik nem-cél témánk szempontjából a legfontosabb. A művészet célja nem lehet

- a *tanítás*, sem
- a *nevelés*, de legkevésbé a
- *kedély* felkeltése.

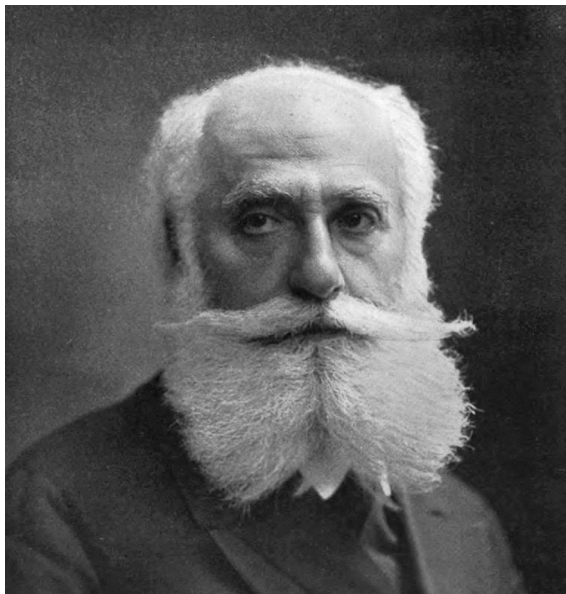
A morál és a művészet nem ugyanaz. Kétségtelen, hogy áttételesen a művészetnek van moralitásra ható jellege és vice versa – erre Hegel talán nem eléggé figyel –, ahogy tanító hatása is. De abban kétségtelenül igaza van, hogy *explicit célja* nem lehet az a művészeteknek, hogy jobbá tegyen, ahogy az sem, hogy ismereteket adjon. Ha igen, az óhatatlanul a sematizmusához vezethet, ebben a kérdésben mind a két filozófus rendkívül precízen fogalmaz. A művészet célját illetően Hegel azt mondja, hogy „a művészet arra hivatott, hogy az igazságot az érzéki

2 Vö. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: *Werke*. Bd. 13. Frankfurt: Suhrkamp, 1986. 67., illetve Schelling, Karl Friedrich August (Hrsg.): *Friedrich Wilhelm Joseph Schellings Sämtliche Werke*. I. Abt. Bde 1–10., II. Abt. Bde 1–4. Stuttgart: Cotta 1856–1861. S.W. I.3. VI. Philosophie der Kunst.

művészi alakulat formájában fedje fel, a kibékített ellentétet ábrázolja, ekképpen végcélját önmagában, ebben az ábrázolásban (Darstellung) és leleplezésben (Ent-hülung) hordja.”³ Csak érdekességképpen lássuk Heideggert, amikor az igazság működéséről írja: „Also ist die Kunst: die schaffende Bewahrung der Wahrheit im Werk. Dann ist die Kunst ein Werden und Geschehen der Wahrheit.” Azaz a művészet „az igazság működésbe lépése.”⁴

Nordau

Hogy jön ehhez az éppen 100 éve elhunyt magyarországi zsidó és cionista, *Max Simon Nordau*?

Max Simon Nordau (1849–1923)

3 Hegel, 1986. Bd. 13. 82.

4 Heidegger, Martin: *Gesamtausgabe*. I. Abt. Bd. 5. Holzwege (Der Ursprung des Kunstwerkes). Frankfurt: Klostermann, 1977. 59.

Ki ez a talán kevésbé ismert furcsa szerzet, akinek nem is a tevékenysége, hanem egyik kifejezése vált igazán ismertté? Röviden: 1849-ben Pesten született lengyel-zsidó származású családban, eredeti neve: Südfeld Maximilian Simon, aki a Nordau (Südfeld a. m. déli mező, azzal szemben az „északi”) nevet csak később vette fel. Pesten tanult, aztán Párizsba települt, majd rövid időre visszatért Magyarországra. A Dreyfus-per hatására csatlakozott Theodor Herzl mozgalmához, és a cionista közösség egyik meghatározó alakjává vált. A későbbi művészetkritikai tevékenysége miatt érdemes tudni, hogy orvosi tanulmányokat végzett, és Jean-Martin Charcot tanítványa volt, akit a modern neurológia megeremtőjének tartanak. Nem utolsósorban pedig Lombroso követője.⁵ Mindemellett újságírással is foglalkozott, több lap, így például a *Vossische Zeitung*, a *Neue Freie Presse* és más lapok tudósítója volt.

Mindez azonban kevésbé érdekes. A cionista körökön kívül (kétes) hírnevet sajátos művészetkritikájával szerzett. Műveit több nyelvre lefordították, szinte mindegyik élénk viták kereszttüzebe került. A legnagyobbat talán az *Entartung* (1892) című könyve váltotta ki. Az „Entartung” kifejezés elfajzottat, degeneráltat jelent. Nordau ezzel az avantgárd és a 20. századi modern művészetet jelölte, az alkotásokat (elme)orvosi szempontból ítélte meg. Szerinte ugyanis létezik „egészséges” és „beteg” művészet, és a betegek (=elfajzottak) nem mindig elmeorvosi gondozásra szorulók, hanem sokszor művészek. A veszély abban áll, hogy a beteg emberek művei képesek arra, hogy másokat is megbetegítsenek.

Nordau számára a betegség (ő ezt nem köti a fajhoz) csak később lesz faji alapú degeneráció. Ugyanakkor Nordaunál is vannak különös jellegek, gondoljunk csak arra, amikor a gettóba kényszerített zsidóság számára a testi kimunkálást, gyarapodást elengedhetetlennek tartja (vö. Muskeljude, kb. ’izomzsidó’ fogalma), ami az antiszemitizmusból való feléledés – és a szellemi fejlődés – záloga lehetne. Vagy amikor az első cionista kongresszuson tartott beszédében kimondja: „a zsidó, aki szorgalmasabb és ügyesebb, mint az átlagos európai, nem is beszélve a tétlen ázsiaiakról és afrikaiakról, a legszélsőségesebb koldusszegénységre van

5 Hegel ironikus megjegyzése sokatmondó az akkor népszerű koponyatannal kapcsolatban, amely egy Franz Gall munkásságához köthető népszerű áltudomány. Tanítása szerint az agyi „dudorok” pontosan megmutatják az emberek jellemvonásait. (Ennek egyik változata lett később a Lombroso-elmélet.) Hegel a frenológiával polemizál a *Fenomenológiában*: „El lehet képzelni ... nagy dudorokat a koponyán, ahogy el lehet képezni a repülő tehener (fliegende Kuh), amelyet korábban egy számaron lovagló rák ölegetett”. Hegel, 1986. Bd. 3. 254.

ítélve, mert nem engedik meg neki, hogy szabadon használja erejét.”⁶ Ezért fontos szerinte a (főleg a keleti) zsidóság felemelkedése. Azaz közvetlen faji megközelítés valóban nincs az „Entartung” és a későbbi, náci áthallású degenerált művészet fogalma között (nagyon sokan ezt nem győzik kiemelni), azonban mégis van némi furcsa hang, ami Nordautól nem idegen, hisz korábban éppen a magyar fajt tartotta, mégpedig frenológiai alapon, magasabb rendűnek másoknál. És ugye igen jó dolog magasabb rendűnek lenni – mutatja a múlt század, amely nagyon is vevő az ilyen idióta elmélkedésekre.

Az elfajzott művészetről Nordau igen sarkosan fogalmaz. A fin de siècle művészetében két jól meghatározott betegségállapot összefolyását ismeri fel: a degenerációt és a hisztériát, amelynek kisebb stádiumait neuraszténiának nevezi. Nem csupán a társadalom, hanem az egész emberiség degenerálódik, és az elfajzás a művészetben tükröződik, ahogy azt számos esettanulmánya is mutatja, mint például Richard Wagner, Friedrich Nietzsche vagy Oscar Wilde esete. Ugyanakkor számos kritikus megjegyzi, hogy a degeneráció abban az időben még (és Nordaunál is) elsősorban orvosi fogalom, amit többek között Freud is használt, nem pedig bélyeg, így például Nordau magát az antiszemitizmust is az elfajzás speciális formájának tekintette. Ezzel együtt a modern művészetekkel szembeni idegenkedés, pontosabban annak betegségként aposztrofálása kétségtelenül mutat rokonságot a későbbi fogalomhasználattal.

Nordau úgy gondolta, hogy a degeneráció egyszerűen járványként terjed a művészetekben, és azt mint orvosnak kötelessége diagnosztizálni. Ezért diagnosztaként kijelentette, hogy „egy súlyos mentális járvány” sújtja a világot, miközben a társadalom egyre „fáradtabb és kimerültebb, és ez az első generációban a szerzett hisztéria, a másodikban pedig az örökletes hisztéria formájában mutatkozik meg.”⁷

Az *Entartung* című könyvét mindjárt egy sokatmondó ajánlással kezdi: „Cesare Lombroso professzornak Torinóban. Tisztelt és kedves Mester, ezt a könyvet azért ajánlom Önnek, hogy hangosan és örömmel ismerjem el azt a tényt, hogy ez a könyv az Ön munkája nélkül nem jöhetett volna létre.”⁸ Majd így folytatja: „Az elfajzottak (Entarteten) nem mindig bűnözők, prostituáltak, anarchisták és örültek nyilvánított emberek. Néha írók és művészek. De ezek

6 London Jewish Chronicle, ca. 1897, *Essential Texts of Zionism*. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/address-by-max-nordau-at-the-first-zionist-congress> (letöltés ideje: 2024. 06. 19.)

7 Nordau *Entartung* könyve igen terjedelmes, a De Gruyter kiadásban pontosan 853 oldal, vö. Nordau, Max: *Entartung*. Berlin – Boston: De Gruyter, 2013.

8 Nordau, 2013. 7. (Statt eines Vorwortes)

ugyanazokat a szellemi – és általában testi – vonásokat mutatják, mint annak az antropológiai családnak azon tagjai, akik a toll vagy az ecset helyett gyilkos késsel vagy dinamittal elégitik ki egészségtelen vágyaikat.”⁹ Szerinte a „kortársaink lelki szétesésének” különböző szakaszai vannak: a miszticizmus, amely a tiszta gondolkodásra és az érzelmek szabályozására való képtelenség, „az az ösztönök aberrációja”; az egó-túltengése (Ich-Sucht), azaz az „organikus érzelmek erős túlburjánzása az eszmékkel szemben”; valamint a hamis realizmus, amelyet „ellenállhatatlan hajlam jellemez a sikamlós eszmék és a legközhörségesebb, mocskos kifejezések iránt” – írja a „Prognose” fejezetben, ahol egyben felteszi a kérdést: „Most egy súlyos népi elmebetegség, az elfajzottság és a hisztéria egyfajta fekete pestisének kellős közepén vagyunk és természetes, hogy minden oldalról aggódva kérdezzük: Hogyan tovább?”¹⁰

Entartung versus „Nemzeti Művészet”

Elfajzottak

Világos, hogy az „Entartung” fogalmát nem a náciok találták ki, nem Ziegler vagy Goebbels, hanem egyszerűen átvették ezt a kifejezést, amely – mint láttuk – korábban, és nem faji tartalommal született.

Ugyanakkor már ezt a gondolatot „fejleszti tovább” Paul Schultze-Naumburg (1869–1949), aki 1928-ban jelenteti meg *Kunst und Rasse* (Művészet és faj) című, náci körökben rendkívül sikeres művét. Ebben bizonyos értelemben kiegészítve a degeneráltságról szóló tanítást, a tiszta művészetet nem csak a normalitáshoz, hanem a „tiszta fajhoz” köti. A fenti könyvében a később hivatalosan is a náci párt tagjává vált szerző igen „éles elméjűen” sok ábrát használ, egyik oldalon a modern művészeti alkotásokból emel ki alakokat, a másikon különféle mentális és testi betegségben szenvedő emberekről készült fényképeket, hogy igazolja a degeneráltság jelenlétét.¹¹ Nem minden tanulság nélkül való, ha Schultze-Naumburg könyvének a bevezetőben írt gondolatait ide idézzük: „Ennek érdekében először is be kell mutatni, hogy a művész fizikai állapota elválaszthatatlanul függ

⁹ Uo.

¹⁰ Nordau, 2013. 529.

¹¹ Schultze-Naumburg, Paul: *Kunst und Rasse*. München: J. F. Lehmann, 1928. 98–99.

a művétől, és hogy mennyire lehetetlen kiszabadulnia saját testiségének korlátai közül. E szoros kapcsolat felismerése után azonban az eljárás fordítottja is adott, amely lehetővé teszi, hogy a műalkotásból (vagy az arról szóló ítéletből) következtetéseket vonjunk le a művészre (vagy az ítélkező személyre). Így nemcsak a múlt műveiből lehet következtetéseket levonni a népesség faji alapjaira, hanem a jelen is nyerhet olyan értelmezéseket művészeti termékeinek vizsgálatával, amely sok olyan dolgot megmagyaráz, amik egyébként rejtélyben maradnának.”¹²

A náciknak az elfajzott művészet elleni támadása Schultze-Naumburg könyvének megjelenésével azonos évben, 1928-ban az NSDAP meghirdetett programjával („Harc az igazi nemzeti művészetért”) kezdődött. A *Völkischer Beobachter* 1927. augusztusi számában hirdette meg a Kampfbund für deutsche Kultur (Harci Szövetség a Német Kultúráért) létrehozását, amely a hazafias és népi írókat, költőket és művészeket akarta előtérbe állítani. Szemben azokkal, akik az „igazi német értékeket” szerintük elnyomják, jellemzően a 20. századi modernista mozgalomra utalva. És éppen itt a kapcsolódás Nordau diagnózisával. 1933-ban személyesen Adolf Hitler tette le a Haus der Deutschen Kunst (Német Művészet

12 Uo.

Háza) alapkövét. Ennek egyenes következménye volt az 1937-ben Münchenben rendezett *Entartete Kunst* (Elfajzott művészet) című kiállítás¹³.

13 A plakáton többek között ez áll: „Megkínzott vászon”, „Mentális hanyatlás”, „Beteges álmodozók”, „Elmebeteg semmirekellők”. Majd: „Nézzétek meg! Ítéeljétek meg magatok! Látogasson el az »Elfajzott művészet« című kiállításra.” És a végén: „Belépés díjtalan”. Majd a legszebb: „Fiatalkorúaknak a belépés tilos!”

Ugyanakkor vele párhuzamosan megnyílt a *Große Deutsche Kunstausstellung* (Nagy Német Művészeti Kiállítás), amelynek egy Goebbels doktor által propagált üzenet („a nemzeti érzésnek át kell hatnia az alkotásokat”) volt a motója. Az *Entartete Kunst* kiállításon elrettentő például Chagall, Kandinszkij, Dix, Max Ernst, Kokoschka stb. művei voltak láthatók,

míg a másikon a nácik tenyeréből evő „művészeké”. (A kiállítás, amelyet több helyre is elvittek, eredménye: az elfajzott műveket nagyjából kétfélmillióan nézték meg, lényegesen többen, mint a „Nagy Német Művészet” kiállítást. Egyes dokumentumok szerint ez volt minden idők egyik leglátogatottabb kiállítása.)

Mindehhez kapcsolódik az 1938. május 31-én a Führer aláírásával és Goebbels ellenjegyzésével megjelent *Gesetz über Einziehung von Erzeugnissen der entarteter Kunst*.

Innerhalb des vom Reichskriegsminister bestimmten Gebietes (§ 1 Abs. 2) sind alle von Staats- oder Parteistellen beauftragten Maßnahmen, die die Aufgabe des Generalinspektors für das deutsche Straßenwesen betreffen, diesem vor ihrer Ausführung zur Kenntnis zu bringen; die Ausführung bedarf seiner Zustimmung.

Berlin, den 31. Mai 1938.

Der Führer und Reichskanzler

Adolf Hitler

Der Reichsminister und Chef der Reichskanzlei

Dr. Frick

Gesetz über Eingiehung von Erzeugnissen entarteter Kunst*).

Vom 31. Mai 1938.

Die Reichsregierung hat das folgende Gesetz beschlossen, das hiermit verkündet wird:

§ 1

Die Erzeugnisse entarteter Kunst, die vor dem Inkrafttreten dieses Gesetzes in Museen oder der Öffentlichkeit zugänglichen Sammlungen sichergestellt und von einer vom Führer und Reichskanzler bestimmten Stelle als Erzeugnisse entarteter Kunst festgestellt sind, können ohne Entschädigung zu Gunsten des Reichs eingezogen werden, soweit sie bei der Sicherstellung im Eigentum von Reichsangehörigen oder inländischen juristischen Personen standen.

§ 2

(1) Die Eingiehung ermet der Führer und Reichskanzler an. Er trifft die Verfügung über die in das

Eigentum des Reichs übergehenden Gegenstände. Er kann die im Satz 1 und 2 bestimmten Befugnisse auf andere Stellen übertragen.

(2) In besonderen Fällen können Maßnahmen zum Ausgleich von Schäden getroffen werden.

§ 3

Der Reichsminister für Volksaufklärung und Propaganda erläßt im Einvernehmen mit den beteiligten Reichsministern die zur Durchführung dieses Gesetzes erforderlichen Rechts- und Verwaltungsbestimmungen.

Berlin, den 31. Mai 1938.

Der Führer und Reichskanzler

Adolf Hitler

Der Reichsminister für Volksaufklärung und Propaganda

Dr. Goebbels

*) Vertizt nach dem Land Gesetz.

Az elfajzott művészet termékeinek elkobzásáról szóló törvény (1938)

Ennek 1.§-a rendelkezik arról, hogy ezeket „termékeket” kártalanítás nélkül el kell kobozni. Teljesítették is: 1937-ben és 1938-ban a „degenerált művészet”-kampányban mintegy 20 000 műalkotást koboztak el, a festmények, grafikák és szobrok közül több mint 600-at mutattak be, sokat eladtak, a legtöbbet külföldön, másokat elégettek. De például az ugyancsak elfajzottnak titulált van Gogh *Dr. Gachet portréja* (1890) című kép Göring magángyűjteményébe került, bizonyítva, hogy a nácik ugyan gazemberek voltak, de nem hülyék. (Van Gogh képe a 229. tétel a listán.)

Vincent van Gogh: Dr. Gachet portréja, 1890

Felvetődik azonban a kérdés: mik ezek a „termékek”? Ezt egy terjedelmes lista tartalmazza, amely eredetileg 482 gépelt oldalból állt. Rolf Hetsch, egyébként a „nagyszerű” Ziegler unokatestvére végezte a munkát, ő közreműködött a művek értékesítésében, avagy a megsemmisítésében. A lista, amelyet sokáig elveszettnek hittek, kalandos körülmények között (lásd a Victoria and Albert Museum szerepe, illetve a Gurlitt-botrány)¹⁴ manapság az interneten is rendelkezésre áll.¹⁵

Nagy nemzetiek

A „tisztá” művészeti alkotások megtalálása érdekében a kiállítást megelőzően nyilvános pályázatot hirdettek, amelyen minden német művész részt vehetett. Több mint tízezer termék érkezett be, mivel a bemutatón való részvétel nélkülözhetetlen volt egy művészi karrierhez a III. Birodalomban. A Birodalmi Képzőművészeti Kamara elnöke, Adolf Ziegler, a Hitler által zseninek tekintett Arno Breker¹⁶ szobrász válogatta ki a műveket, de Goebbels, sőt – úgy látszik, ez

14 Cornelius Gurlitt apja volt az egyik kereskedő, aki az elkobzott műveket kezelte, és amelyekből nem egyet (pl. Liebermann) magángűjteményében megtartott. A dologból per is lett, és egyes megállapítások szerint ez is közrejátszott abban, hogy a teljes listát nyilvánosságra hozták.

15 Explore 'Entartete Kunst': The Nazis' inventory of 'degenerate art'. Victoria and Albert Museum, <https://www.vam.ac.uk/articles/explore-entartete-kunst-the-nazis-inventory-of-degenerate-art#c=&m=&s=&cv=&xywh=-2347%2C-303%2C8773%2C6044>; Liste der »Entartete Kunst«. OpenDataCity, <https://opendatacity.github.io/taz-entartete-kunst/>

16 Arno Breker (1900–1991) meglehetősen érdekes módon jut el az absztrakt művészettől a náci esztétikai ideálig.

az megalomán diktátorok perverz vágya – maga Hitler is személyesen részt vett a döntésekben.

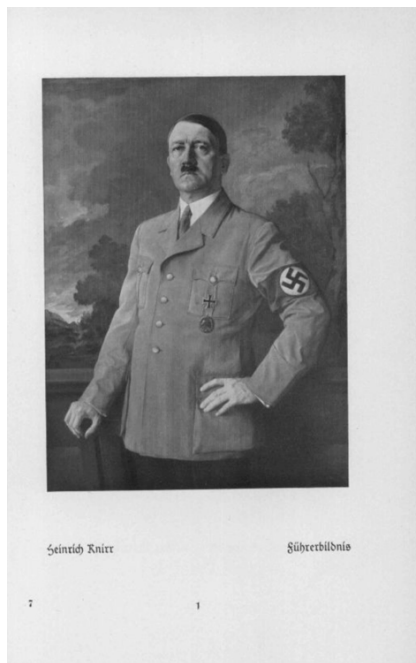
A kiállítások között szerepel Ziegler például *A négy elem* (*Vier Elemente*) című képe,¹⁷

¹⁷ Ziegler a háta mögött „birodalmi fanszörzetfestőnek” (Reichschamhaarmaler) nevezték. Képeit elnézve, jogosan.

valamint olyan ismert náci művészek munkái, mint Leopold Schmutzler (1864–1940), Thomas Baumgartner (1892–1962), Adolf Wissel (1894–1973), Sepp Hilz (1906–1967) vagy Paul Junghanns (1876–1958).¹⁸

Erről megjelent egy korabeli katalógus: *Grosse Deutsche Kunstausstellung 1937*. München, Knorr und Hirth (július 18. – október 31.). A kezdő oldalon Heinrich Knirr *Führerbildnis* című képe virít, megadva a hangulatot a továbbiakhoz.

De megtudjuk belőle, hogy a belső építészeti munkákat a Haus der Deutschen Kunstban melyik müncheni cég végezte. A tételek száma 884. (1938-ban ez tovább bővül.) Alaposan végigbújva a katalógust, dominálnak az arcképek (nyilván a Führerről, náci tisztségviselőkről, és főként tábornokokról). Valamint tájképek, a paraszti élet idilli szcénái, sok-sok tehénnel, lúddal, tyúkkal. De ott

18 A teljes katalógus: Kataloge der „Großen Deutschen Kunstausstellung”. *Arthistoricum.net*, <https://www.arthistoricum.net/themen/textquellen/kataloge-der-grossen-deutschen-kunstausstellung>

volt ugyanakkor a kubistaként induló Hans Spiegel. Kedvencem Hermann Otto Hoyer *Am Anfang war das Wort* (Kezdetben vala az Ige) című, egyébként talán a leghírhedtebb mázelmánya. Vagy Hubert Lanziger „remek” képe, a *Hitler mint zászlóvivő* (Der Bannerträger).

Az elfajzottak versus nemzetiek kiállítása példája annak – és ezt minden voluntarista politika gyakorolja, legfeljebb néha visszafogottabban –, hogy a tehetségtelenség, a selejt diadala hogyan következik be. Tehetségtelen, ön- és írástudatlan „írók”, fantáziátlan és korrumpálható „festők”, még fantáziátlanabb „építészek”, félresikerült „színészek” stb. kerülnek hatalmi pozícióba, akik megmondják, hogy mi a művészet, mi nem, mit kell támogatni, mit nem, egyáltalán: mi a kultúra, és ahhoz képest minek kell lennie. Németországban akkoriban csak a nemzeti művészet létezett, minden, ami mozgott, minden, ami nem mozgott, csak nemzeti lehetett, az ország csak úgy fuldoklott a nagy nemzeti szószban.

Adolf Wissel: Jungbäuerinnen

A szemben lévő kiállítással, ahol a nem-német (a. m. nemzetietlen) művészet alkotásait tették közszemlére, olyan „jelentéktelen” alkotók műveivel, mint a korábban említettek mellett a magyar Moholy-Nagy László, aki több tételben is szerepelt az elfajzottak között.¹⁹

És ennek folytatását látjuk a 20–21. században. Kezdve a szocialista realizmusnak nevezett irányzattól, egészen napjaink politikával áthatott művészetéig. Aminek kifejtése egy új írás tárgya lehetne. De elég csak Zsdanov szavaira gondolni: „A mi országunkban az irodalmi mű főhősei az új élet aktív építői – munkások és munkásnők, térsz-dolgozó férfiak és nők, párttagok, üzletvezetők, mérnökök, az Ifjúkommunista Szövetség tagjai, úttörők... A művészi ábrázolás igazságosságát és történelmi konkrétságát a dolgozó nép ideológiai újra olvasztásával és oktatásával kell ötvözni a szocializmus szellemében... A mi szovjet irodalmunk nem fél a tendenciózusság vádjától. Igen, a szovjet irodalom tendenciózus,

¹⁹ Lásd Liste der »Entartete Kunst«. *OpenDataCity*, <https://opendatacity.github.io/taz-entartete-kunst/>

mert az osztályharc korszakában nincs és nem lehet irodalom, amely nem osztály-irodalom, nem tendenciózus, állítólagosan nem politikus.” (Zsdanov)²⁰
Vagy az alábbi két képet egymás mellé tenni:

„Am Anfang war das Wort” (Kezdetben vala az Ige)

Valamint a Sztálint a vasúti munkások körében ábrázoló képet megfigyelni.

²⁰ Zsdánov, A. A.: *A művészet és a filozófia kérdéseiről*, Budapest: Szikra, 1949. 90–91.

*

Összegezve: Adrian Leverkühn igazat szólt Thomas Mann-nál: az emberiség nem érdemli meg az *Örömdát*: „Visszavonatik. Visszavonom. – Nem értelek egészen, kedvesem. Mit akarsz visszavonni? – A Kilencedik szimfóniát – felelte Adrian”. Thomas Mann 1943-ban, a háború kellős közepén kezdi írni ezt könyvét, a *Doktor Faust*-ot. Csak a háború után, 1947-ben jelenik meg. Egy ilyen világ tényleg nem érdemli meg Beethoven művét.

Mann írja ugyanott: „más nemzetek is kerültek már néha olyan kényszerhelyzetbe, hogy maguk s az egész emberiség jövője érdekében államuk vereségét kellett kívánniuk.” Nehéz ezt kimondani. Bár, ha valakinek a könyveit a saját hazájában máglyán égetik, talán érthető. Ahogy vélhetőleg (ha másért nem, hát Wagner és Nietzsche leszólása miatt) Nordau is járt. Mondjuk, az ő könyvei nem szerepeltek az elégetendők hivatalos listáján. Igaz, azon Thomas Mannéi sem. Önszorgalomból azért égették.